

ŠIUOLAIKINĖS POJŪČIŲ TYRINĖJIMO IR PRAKTIKOS TENDENCIJOS

Lineta Žilinskaitė, Asta Lapėnienė, Vytauto Didžiojo universitetas

SANTRAUKA

Straipsnyje pristatoma ir edukaciniu aspektu aktualizuojama „pojūčių sugrįžimo į gyvenimą“ tematika. Apžvelgiamos šandieninės masinės kultūros sritys, kuriose ryškūs pojūčių panaudojimo atspindžiai. Atskleidžiamos pagrindinės „pojūčių posūkio“ tendencijos ir principai didžiausią dėmesį kreipiant į kultūrinio-socialinio konteksto svarbą tiek patiriant, tiek mokantis, tiek ir tyrinėjant. Išryškinama tarpdalykiškumo, kuriuo grindžiamas šandieninis mokslinis požiūris į pojūčius ir mokymo programų rengimas, svarba. Straipsnyje šis pasaulinis pojūčių studijų kontekstas siejamas su Vytauto Didžiojo universitete įgyvendintos mokytojų kvalifikacijos tobulinimo programos dalyvių požiūriu į pojūčių studijų procese išskylančius klausimus.

Reikšminiai žodžiai: pojūčiai, pojūčių geografija, pojūčių posūkis, jutiminė patirtis, pojūčių studijos.

ĮVADAS

Šiandien sunku rasti sritį, kurios nebūtų palietę pojūčiai. R. Jutte'o (2005) teigimu, penki pojūčiai vėl „sugrįžo į madą“. Lietuvoje taip pat ryškėja šio susidomėjimo apraiškos. Jos skverbiasi ne tik į kultūros, verslo pasaulį. Iš naujo pojūčiai atrandami ieškant naujų edukacinių galimybių suaugusiųjų švietimo srityje. 2014 m. patvirtintame andragogo profesijos apraše teigiama, kad andragogo profesijos tikslas – derinant mokymosi visą gyvenimą nuostatas ir norinčių mokytis suaugusių asmenų poreikius, kurti suaugusiems mokymosi sąlygas, galimybes ir situacijas. Taigi viena iš prioritetinių andragoginės veiklos sričių tampa mokymuisi palankios aplinkos kūrimas. Ši andragogo veiklos sfera turi daug panašumų su naujausiomis pojūčių geografijos tendencijomis. Pojūčių geografija analizuoja aplinkos veiksnius, galinčius turėti įtakos žmogaus patyrimui konkrečioje situacijoje. Dar visai neseniai šie veiksniai buvo siejami su rega, t. y. kuriamos į regą orientuotos erdvės. Šiandien naujausia pojūčių geografijos kryptis aktualizuoja „multisensorinės atmosferos“, kurią reikia patirti, kūrimą (Pocock, 1993). Taigi aktyvinant įvairius pojūčius kuriama „turtinga erdvė“ patyrimui. Tokios mokymosi erdvės kūrimas suteikia galimybes suaugusiųjų mo-

kymose procese ne tik kurti naujas mokymosi situacijas, bet ir atskleisti turimą besimokančiojo patyrimą, kuris gali tapti pagrindu tolimesnėje suaugusiojo mokymosi perspektyvoje.

Šiuolaikiniam požiūriui apie pojūčius didelę įtaką padarė Kanadoje Konkordijos universitete 2011 m. įkurtas Pojūčių studijų centras, skirtas inovatyviems pojūčiams tirti bei pojūčių studijoms organizuoti (vykdomos magistrantūros bei doktorantūros programos). Pojūčiams skirtas programos pradėjo teikti ir kiti pasaulio universitetai: *Pojūčiai mokslė* (Vienos universitetas), *Regėjimo antropologija* (Mančesterio universitetas), *Maisto patyrimas per pojūčius* (Metropolitano koledžas), *Vizuali muzika* (Niujorko universitetas) ir kt. Programų įvairovė liudija augantį mokslinį susidomėjimą šia sritimi.

Straipsnio rašymo kontekstas ir tyrimo organizavimas. 2014 m. Vytauto Didžiojo universitete Švietimo studijų centre buvo parengta mokytojų kvalifikacijos tobulinimo programa (208 val.) „Didaktika kitaip, arba pojūčių reikšmė mokymosi sėkmei“. Tai aktyvų mokymąsi skatinanti programa, kurios metu mokymų dalyviai turėjo galimybę susipažinti su pojūčių reikšme mokymui(si), kurti pojūčiais paremtas praktinės veiklos situacijas, dalytis mokymo(si) patirtimi ir ją apibendrinti. Šio straipsnio autorės – programos rengėjos ir lektorės. Programoje dalyvavo 12 skirtingų dalykų mokytojų (trys – pradinių klasių, dvi – ekonomikos, dvi – dailės mokytojos, taip pat matematikos, informacinių technologijų, etikos, lietuvių kalbos, muzikos mokytojos), savanoriškai užsiregistravusių į šią programą. Programos įgyvendinimo metu buvo atliekamas išsamus profesinės veiklos tyrimas, kurio pagrindu surinkti duomenys bei atliktas ekspertinis vertinimas. Dalis tyrime surinktų duomenų pateikiami šiame straipsnyje. Naudojama aspektinė literatūros šaltinių analizė ir taikomas pavyzdžių metodas.

Straipsnio tikslas – atskleisti šiuolaikines pojūčių tyrinėjimo ir praktikos kūrimo tendencijas.

POJŪČIŲ REIKŠMĖS IR PRASMĖS PAIEŠKOS

Požiūrio į pojūčius kaita. Viena ryškiausių su pojūčiais susijusių tradicijų pabrėžia jutimų ryšį su fiziologija (Jutte, 2005). Šiai tradicijai daugiausia įtakos turėjo medicinos mokslas ir gamtos filosofija. Toks požiūris būdingas tiek krikščioniškiems Vakarams, kurių šaknys siekia graikų-romėnų laikus, tiek ir kitoms kultūrinėms tradicijoms, kaip tradicinė kinų medicina ar ajurveda (Jutte, 2005).

Šią tradiciją ypač sustiprino XIX a. pradžios mokslo atradimai, susiję su centrine nervų sistema. Laikyta, kad visas suvokimas yra nervų veikla, t. y. psichofizinis procesas (Cassagrade, cit. pgl. Howes, 2013b). Todėl iki pat XX a. pabaigos pojūčiai labiausiai buvo siejami su psichologija (Jutte, 2005; Howes, 2013a, 2013b). Remiantis šiuo požiūriu, pojūčiai yra atskirti vienas nuo kito, kiekvienas turi savo sritį, juos galima tyrinėti dirbtiniame kontekste – laboratorijose, kadangi patyrimas turi būti grynas. Analizuoti pojūčius izoliuotai tiek vienas nuo kito, tiek ir nuo pasaulio – vis dar dominuojanti psichologinio suvokimo paradigma (Howes, 2013a).

Tačiau jau XX a. pradžioje atsirado tyrinėtojų, kurie metė iššūkį tradiciniam psichologizuotam požiūriui. 1908 m. sociologas Georgas Simmelis išdrįso įsivaizduoti pojūčių sociologiją ir prabilo apie socialinį pojūčių aspektą (Howes, 2013a). Šią temą plėtojo garsūs XX a. mąstytojai, tokie kaip istorikai Norbertas Elias ir Lucienas Febvre, filosofai Maurice'as Merleau-Ponty ir Luce'as Irigaray, antropologas Claude'as Levi-Strauss, komunikacijos teoretikas Marshallas McLuhanas. Prie šiuolaikinio požiūrio ypač prisidėjo prancūzų antropologas ir filosofas Francois Laplantine'as bei Kanados kultūros istorikė, antropologė Constance Classen. Šių dviejų autorių darbai per pastaruosius du dešimtmečius buvo labai svarbūs humanitariniams bei socialiniams mokslams ir padėjo pagrindus „**pojūčių posūkiui**“ (*sensory turn*). Šis posūkis netgi laikomas revoliucija šioje srityje, nes sekė po lingvistinio posūčio, kuris buvo susitelkęs į verbališkumą, bei vizualinio posūčio, kurio pamatas buvo regėjimas. „Pojūčių posūkis“ neišaukština kurio nors vieno pojūčio, bet apima visus, visus laiko vienodai svarbiais, todėl gali būti įvardijamas holistiniu požiūriu. 1993 m. laikomi svarbiausiais pojūčių revoliucijai, kadangi tais metais buvo išleistos net kelios svarbios knygos (C. Classen ir kt. „Pojūčių pasauliai: pojūčių tyrinėjimas istorijoje bei kultūrose“; M. Taussig „Mimesis ir kitoniškumas: pojūčių istorija“ ir kt.). Šiuose darbuose pojūčiai, juos siejant su kultūriniu ir istoriniu kontekstu, jau laikomi tyrinėjimų objektu ir analizuojami ne tik turinio, bet ir suvokimo proceso prasme (ne tik, ką asmuo suvokia, bet ir kaip suvokia).

Šiuolaikinės pojūčių kultūros atspindžiai. Holistinio požiūrio į pojūčius idėjos pradėjo skverbtis ir į masinę kultūrą. Labai ryškus „atsigręžimas“ į pojūčius įvyko tuomet, kai buvo suvokta, kad pojūčiai į muziejus gali pritraukti įvairaus išsilavinimo ir amžiaus lankytojus. Vien tik Didžiojoje Britanijoje XX a. 8-ajame dešimtmetyje surengta daugiau nei trisdešimt parodų, kuriose buvo sudaroma galimybė akliems bei silpnaregiams asmenims susipažinti su meno kū-

riniais juos liečiant. Vėliau į tokį meno kūrinių suvokimą buvo įtraukti ir kiti pojūčiai. Pavyzdžiui, 1995 m. Bazelio dizaino muziejuje (Bona, Vokietija) vyko paroda „Aroma Aroma“, 1996 m. – „Paliesk mane“, o vėliau 1997 m. surengta paroda „Pojūčių prasmė“. Parodų daugėjo, ir šiandien tokias parodas lanko ne tik aklieji ir silpnaregiai. Be to, pradėti organizuoti ir pojūčių lavinimo užsiėmimai. Pavyzdžiui, nuo 1990-ųjų Ingolštate (*Ingolstadt*) Medicinos istorijos muziejuje atidarytas „Kvapo ir lytėjimo sodas“. Muziejaus buklete buvo rašoma, kad šio sodo paskirtis ne tik atliepti aklų ar silpnaregių žmonių poreikius, tačiau ir matantiems suteikti galimybę vystyti savo uoslės bei lytėjimo pojūčius. Prancūzijoje *Valloires* atidarytas „Penkių pojūčių sodas“, skirtas vaikams mokytis botanikos **kitaip** – skanaujant, uodžiant, liečiant vaisius ir gėles. Netgi internete galima rasti įvairių reklamų, susijusių su pojūčiais, pavyzdžiui, „Sodininkystė su pojūčiais“.

Tai liudija ir plintanti laisvalaikio kultūra su gausybe pramogų parkų, SPA ir kitokių centrų, kuriuose siūlomos pramogos ar poilsis, apimantis, kaip teigiama reklamose, keletą ar net penkis, šešis pojūčius. „Šešių pojūčių SPA“ – taip vadinasi tarptautinis viešbučių tinklas, siūlantis prabangias „gerovės“ programas poilsiui. Štai vienas Kanados viešbutis siūlo SPA paketą „Pojūčių atradimas per keturias dienas“.

Negalima nepaminėti ir pojūčių įtraukimo kuriant aplinką. Kai kurios baldus gaminančios įmonės siūlo pasirinkti ne tik norimą medžiagą, bet ir kvapą, kuriuo tas baldas kvėpėtų. Kvapai ir kitos pojūčiais paremtos gudrybės naudojamos parduotuvėse ar labdaros vakarėliuose, siekiant, kad pirkėjai ir svečiai kuo plačiau atvertų savo pinigines.

Gausybę jutiminių patirčių siūlo internetas: kompiuteriniai žaidimai, tinklaraščiai, reklamos, komerciniai ar privatūs pasiūlymai mokytis, keliauti ar ką nors pasigaminti. Labai ryški pojūčių integravimo tendencija, susijusi ir su erotinių paslaugų teikimu. Tobulėjant technologijoms pojūčius jau galima patirti ne tik kontaktiniu, bet ir nuotoliniu būdu.

Egzistuoja platus laisvalaikio praleidimo formų pasirinkimas. Viena iš jų – filmai: „Įsivaizduok“ (*Imagine*, 2009), „Raudona kaip dangus“ (*Red like the sky*, 2006), „Kaip vanduo šokoladui“ (*Like water for chocolate*, 1992), „Šokoladas“ (*Chocolate* (2005), „Tobulas jausmas“ (*Perfect sense*, 2011), „Aklumas“ (*Blindness*, 2008) ir daugybė kitų. Kuriami ne tik filmai apie pojūčius, bet kartu ieškoma būdų, kaip įtraukti ir kitus pojūčius žiūrint filmą kino teatre. Pavyzdžiui, 1981 m. siaubo filmo „Poliesteris“ (*Polyester*) žiūrovams buvo išdalytos kortelės su „blo-

gio kvapu“. Šias korteles žiūrovai turėjo uostyti tam tikrų scenų metu. Kaip teigia R. Jutte'as (2005, 278), nuo žiaurių scenų bei šleikštulį keliančių kvapų kai kuriems žiūrovams tikrai pasidarė bloga. Kaip iš gausybės rago pilasi knygos, žurnalai, straipsniai – tiek moksliniai, tiek ir populiarūs. Parodų, performansų, projektų gausa skirta tik pojūčiams ar kelių sričių sintezei. Maisto gaminimas ir valgymas tampa ypač populiaria įvairiausių eksperimentų bei kūrybos sritimi. Edouardas Broglie kartu su Paulio Guinot fondu akliesiems 2004 m. Paryžiuje įkūrė restoraną „Dans le Noir“, kuriame siūloma pavakarieniauti visiškoje tamsoje aptarnaujant akliems žmonėms. Šiai iniciatyvai jau daugiau nei dvidešimt metų ir ji paplitusi jau visame pasaulyje. Galime pasimėgauti maistu, įkvėptu garsių kvėpalų. Paryžiaus restorane „Le 68“ meniu kūrė šefas Guy Martinas ir parfumeris iš Guerlain namų Thierry Vasseuris pagal Guerlain kvėpalus. Restorano tinklalapyje šefas perspėja, kad restorane kvėpalai nevalgomi. Vyksta kvėpalų ir jų sudedamųjų dalių interpretacija per maisto gaminimą. Na, o kur dar gurmaniškos kelionės į Indiją, Maroką, Balį ar Amazonės džiungles, kur pojūčių kultūra dar gyva!

Tarpdalykinis pojūčių studijų laukas: pagrindinės idėjos ir principai. Šiandien, praėjus daugiau nei šimtui metų nuo pojūčių tyrinėjimo pradžios kitose (ne psichologijos) mokslo srityse, ryškėja ne tik įvairios tiesiogiai jutimines patirtis skatinančios masinės kultūros apraiškos, bet ir įvairių sričių mokslininkų susidomėjimas pojūčiais. 1997 m. Bonoje organizuota tarptautinė konferencija – paroda „Pojūčių prasmė“. Joje susitiko istorikai, sociologai, filosofai, teatro ir muzikos atstovai, rašytojai, aktoriai ir kitų sričių atstovai. Vėliau pradėtos organizuoti konferencijos, skirtos ir specifinėms pojūčių studijų sritims (pvz., 1998 m. Australijoje „Kinas ir pojūčiai“). Dabar pojūčiams skirtos konferencijos organizuojamos nuolatos.

Gausėjant pojūčių tyrimams įvairiais aspektais susiformavo pojūčių studijos, apimančios įvairias disciplinas – sociologiją, estetiką, filosofiją, lingvistiką, komunikaciją, archeologiją, geografiją, meną, dizainą, religiją, negalią ir kt. Tačiau kaip pamatinės šių studijų disciplinos išlieka antropologija ir istorija.

Pojūčių antropologijos užduotis yra aprašyti ir analizuoti konkrečiai visuomenei būdingas praktikas ir prasmes, susijusias su pojūčiais (Howes, 2014). Būtent per šią discipliną ryškiausiai atsiskleidžia pagrindiniai pojūčių studijų principai bei tendencijos:

Jutiminė patirtis yra kolektyviai modeliuojama tam tikros visuomenės ir kultūros ribose, kad formuotų žmogaus pasaulio suvokimą bei sąveiką su juo. Todėl pojūčius būtina tyrinėti kultūriniam kontekste.

Pasaulį suvokiame ne tik per kalbą, ne tik apie ją kalbėdami, bet ir per visus pojūčius visomis jų pasireiškimo formomis (Taylor, 1994; Seremetakis, 1994, pgl. Howes, 2013b). Be to, yra dalykų, kuriuos gali „pasiekti“ tik pojūčiai ir pojūčiais pagrįsta komunikacija. Apie savo patirtis dažnai nekalbama. Tačiau žodžių trūkumas nereiškia jausmų ar socialinio reikšmingumo trūkumo. Daugelį jausmų sunku sudėti į kalbą, nes jie pernelyg subtilūs ar pernelyg galingi ir sudėtingi. *Pojūčiai išlaisvina, nes padeda suvokti, kad kalbos ribos nėra pasaulio ribos.*

Pojūčių antropologija leidžia mums suvokti, *kad yra daugybė būdų, kuriais žmonės bendrauja ir išreiškia save.*

Panašiai kaip ir pojūčių antropologija, pojūčių istorija tyrinėja skirtingas kultūras, bet domisi jų praeitimi. Ji teikia įžvalgų apie pojūčių pasaulį praeityje, ką pojūčiai reiškė žmonėms, kas juos lėmė, dėl ko vyko pokyčiai, kas motyvavo to meto žmones. Tačiau D. Howeso (2014) teigimu, geriausia derinti istorinį bei antropologinį požiūrius, nes tuomet istorinėje perspektyvoje galima geriau vertinti dabarties įvykius bei reiškinius. O kai šias dvi disciplinas papildo kitos – sociologijos, geografijos, meno ir t. t. – atsiveria naujas ir labai produktyvus tarpdalykinis pojūčių studijų laukas (Howes, Classen, 2014). Todėl net ir analizuojant atskirą pojūtį (pvz., uoslę) išlaikomas tarpdalykiškumas bei pagrindiniai šiuolaikiniai pojūčių studijų principai.

D. Howesas (2013a) išskyrė tris revoliucinius žingsnius, kuriuos žengė šiuolaikiniai teoretikai, analizuodami pojūčius: a) pojūčius įtraukus į suvokimo procesą, buvo atvertas kelias visiškai *naujam požiūriui* apie mūsų ryšį su pasauliu bei vienas su kitu; b) įvertinus visų pojūčių teikiamas galimybes, buvo *praplėsta tyrinėjimo samprata* – kokybiniuose tyrimuose taikomas „dalyvaujančio stebėjimo“ metodas, praplėstas „stebėtojo kaip dalyvio pajautimu“; c) buvo pripažinti *ryšiai tarp pojūčių*, t. y. pojūčiai veikia jiems sąveikaujant vienas su kitu, todėl jų negalima analizuoti izoliuotai vienas nuo kito.

POJŪČIŲ STUDIJOS IR PAGRINDINIAI KELIAMĖI KLAUSIMAI

Šiuolaikiniam požiūriui apie pojūčius didelę įtaką padarė Kanadoje Konkordijos universitete 2011 m. įkurtas Pojūčių studijų centras (www.sensorystudies.org), skirtas inovatyviems pojūčių tyrimams. Šio centro branduolį iš pradžių (1988 m.) sudarė sociologas Anthony Synnottas, antropologas Davidas Howesas ir antropologė Constance Classen. Būtent šių autorių darbai padėjo pamatus pojūčių studijoms.

Pojūčių studijų metu keliami įvairūs klausimai: „Kas yra pojūtis?“, „Kiek jų yra?“, „Kuris svarbiausias?“, „Kokia klasifikacija / modelis geriausias?“, „Kokią reikšmę mūsų suvokimui turi pojūčiai?“, „Kokie ryšiai tarp pojūčių – vienybė ar konfliktas?“, „Ar pojūčiams turi įtakos lytis, kultūra, statusas?“, „Ar turime teisę jausti individualiai ir unikaliai?“, „Kas yra sinestezija“ ir kt. Įdomu pastebėti, kad šios srities tyrinėtojai vengia pateikti aiškius, baigtinius atsakymus, o veikiau išskiria tam tikras tendencijas, kaip ir kodėl žmonės skirtingais istoriniais laikotarpiais, skirtingose kultūrose vienaip ar kitaip suvokė pojūčius. Dažniausiai viską sujungiančia gija lieka mintis, kad jutiminė patirtis visada patiriama ir išgyvenama konkrečiame kontekste, todėl tą patirtį suvokti, vertinti ar tyrinėti būtina atsižvelgiant į tą kontekstą, jame vyraujančias vertybes ir nuostatas.

Šios mintys iliustruojamos pavyzdžiais, atspindinčiais skirtingas disciplinas bei atsakymų į klausimus paieškas.

Kas yra pojūtis? Kaip apibūdinami skirtingi pojūčiai? Kadangi suvokimas yra socialinė veikla, lemiamą kultūros, tai kiekviena kultūra tai supranta skirtingai. Ir nėra prasmės ieškoti bendro apibrėžimo. Regėjimas gali būti siejamas tiek su protu, tiek ir su raganavimu. Skonis gali būti naudojamas kaip estetinio atskyrimo ar seksualinės patirties metafora. Kvapas gali reikšti šventumą ar nuodėmingumą, politinę galią ar socialinę atskirtį. D. Howesas (2013b) teigia, kad visos jutiminės prasmės bei vertės, esančios tam tikroje kultūroje, suformuoja tam tikrą jutiminį modelį, kurį palaiko visuomenė ir kuriuo remdamiesi tos visuomenės nariai supranta pasaulį. Ir nors bus abejojančių, nepritariančių vyraujantiems modeliams, bet toks modelis bus suvokimo pamatas.

Mokytojų kvalifikacijos tobulinimo programos dalyviai buvo paprašyti apibūdinti keturis pojūčius – regėjimą, lytėjimą, kvapą ir skonį. Daugiausia dėmesio buvo skirta regėjimo pojūčiui apibūdinti. Šis pojūtis suprantamas kaip svarbus ryšys su supančiu pasauliu: „*Viso mane supančio pasaulio matymas, gyvenimo langas, komunikacija, padeda pažinti, priimti, vertinti.*“ Jis suteikia galimybę „*pamatyti mylimus žmones bei suvokti, jog esi laimingas, kai gali tai daryti.*“ Jis gali teikti „*džiugesį sielai, kai matai grožį, spalvas, šviesą*“ ar parodyti „*bjaurastį, pyktį ir kelti klausimą: „Kodėl jūs taip elgiatės? Kodėl jūsų tokios akys?“*

Atsakant į klausimą, į ką patinka žiūrėti, dauguma įvardijo su gamta susijusius dalykus: „<...> į gamtą, nes negaliu atsistebėti jos tobulumu, į saulėtą dieną žydinčius medžius, į pumpurą pavasarį, į jūrą ir skrendančius paukščius.“ Nemažai atsakiusiųjų teigė, kad jiems patinka žiūrėti į jiems brangius žmones. Prak-

tiškai visi tyrimo dalyviai nurodė, kad žiūrėjimas į jiems patinkančius dalykus pakelia nuotaiką bei emocijas: *ramina, įkvepia, sukelia šypseną ir geras mintis, leidžia susikaupti*.

O štai atsakymai į klausimą, į ką nepatinka žiūrėti, buvo siejami ne su konkrečiais objektais, bet labiau su reiškiniais, asmeninėmis savybėmis, vertybėmis: nepatinka žiūrėti į *netvarką, purvą, šiukšles, gamtos žalojimą, smurtą, negatyvius, užsispyrusius, piktus, savanaudžius, apsimitinėjančius, besimušančius žmones*. Žiūrėjimas į tokius dalykus kelia neigiamas emocijas: *slegia, jaučiuosi beviltiškai, supykusi, nemalonu, sunervina, neramina*.

Apibūdinant lytėjimo pojūtį išryškėjo teigiamos su lietim su susijusios patirtys (*malonu, švelnu, šilta, gera, jauku*), naudingumas („*darbo įrankis, be kurio negalėčiau „kurti“, „padeda susilieti su objektu, kalbėti be žodžių, giliau atskleisti ir suprasti“, „suteikia galimybę jausti“*). Kai kurie teigė, kad tai yra *paslaptis ir nežinomybė*.

Liesti labiausiai patinka artimus ir brangius žmones, gyvūnus, nes tai sukelia malonius pojūčius (*ramina, atpalaiduoja, kelia teigiamas emocijas, malonu*). Malonių dalykų lietim sukelia *saugumo jausmą, patvirtina mintį, suteikia bendrumo pojūtį, padeda perduoti žodžiu neišreikštus jausmus vaikams, pasakoja savo istoriją*. Vienam tyrimo dalyviui svarbus lytėjimo ir regėjimo ryšys: „*Liesdama būtina turėti matyti, ką liečiu. Nes nežinomybė gąsdina ir neramina*.“ Liečiant svarbus tiek daikto paviršius (*šiltas, minkštas, švelnus*), tiek ir ryšys su liečiamu objektu (*artimas žmogus, žemė, šuo, katė*).

Kalbant apie tai, kas nepatinka, dažniausiai apibūdinamas nemalonus paviršius (*dygus, šiurkštus, grubus, šaltas, aštriais kampais, nelygus, duriantis, dreskiantis*) bei išryškinami nemalonūs pojūčiai, emocijos (*sukelia šalčio pojūtį, asocijuojasi su nelaimingais įvykiais, sukelia skausmo pojūtį, kelia baimę susižeisti, atsiranda pavojaus jausmas*).

Apibūdinant kvapo pojūtį, išryškėjo emocijų svarba: *dvelksmas sukelia aibes emocijų ir lemia nuotaiką, nusiteikimą*. Daugiausiai įvardijamos teigiamos emocijos: *atsipalaidavimas, raminimas, malonybė, svaigumas, dvelksmas*. Tik vienas dalyvis įvardijo neigiamus pojūčius, kad tai „*kelia šleikštuliuką ir vidinį susierzinimą*“. Taip pat vienas pažymėjo, kad šis pojūtis yra labai svarbus. Keletas tyrimo dalyvių nurodė, kad šis pojūtis *padeda nusakyti esamą situaciją, įvardinti supančią aplinką, giliau patirti bei pažinti*.

Labiausiai patinkantys kvapai siejami su gamta, gėlėmis, levandomis, nupjauta žole, nes tai kelia teigiamas emocijas (*ramina, gaivina, atpalaiduoja*) ir

teigiamus pojūčius (*naujumų pojūtis, siejasi su pavasariu*). Keletas nurodė, kad patinka įvairūs kvapai: „*Tai turėtų būti miškas*“, „*Skirtingose situacijose patinka skirtingi kvapai*“.

O štai kvapai, kuriuos nurodė kaip nepatinkančius: *nešvaros, svilėsių, ligos, seno žmogaus, dvėselienos, išmetamų dujų, vanilės*. Ir, aišku, šie kvapai kelia nemalonius pojūčius bei neigiamas emocijas: *labai slegia, pavojaus kvapas, neramina, blogai nuteikia, erzina, kvepia mirtimi*. Vienas tyrimo dalyvis pažymėjo, kad nepriimtina, „*kai negali suprasti, kas kvepia ir kuo kvepia*“.

Apibūdinant skonio pojūtį išryškėjo veiksmo svarba: užuodimas, matymas, skenavimas, pajutimas. Atkreiptas dėmesys į tai, kad pojūčio vertinimas priklauso nuo asmens. Šis pojūtis *tarytum energijos šaltinis, pakelia nuotaiką*. Labiausiai gali atsiskleisti, kada *esi alkanas*. Tačiau pripažįstama, jog tai *nėra pats svarbiausias pojūtis*.

Nusakant patinkantį skonį dažniausiai įvardytas saldumas. Dauguma teigė, jog skonis turi būti *gaivus, lengvas*, nelabai intensyvus (*nepersūdytas, ne per aštrus*). Taip pat patinka įvairių gėlių kvapai (rožių, frezijų). Patinkantys skoniai irgi sukelia teigiamus potyrius, kelia emocijas: *atgaivina, kelia nuotaiką, norisi valgyti ir šypsotis, suteikia gerų emocijų, sujaudina gomurį*.

Dažniausiai nepatinka aštrūs, rūgštūs, kartūs, sūrūs (pvz., nepatinka rūgštus, nes *atstumia, verčia susiraukti, kelia nemalonų pojūtį arba dėl jautrių dantų*). Daugumai nepriimtina, kai skonis yra pernelyg intensyvus, nes, kaip teigė vienas tiriamųjų, „*mėgstu pajusti tikrą produkto skonį, o ne prieskonius*“. Vienam nepriimtinas saldus skonis.

Apibendrinant tyrimo dalyvių požiūrį į pojūčius išryškėjo, kad nors apibūdinimuose ir galima rasti panašumų, tačiau kiekvienas yra savitas, tie patys dalykai vertinami skirtingai. Vienas ryškiausių požymių – visų pojūčių ryšys su emocijomis.

Kiek yra pojūčių? Kuris pojūčių modelis / klasifikacija yra geriausia? Istorijos raidoje buvo įvairių bandymų suklasifikuoti pojūčius. Prie pojūčių buvo priskiriama širdis, genitalijos, grožio pojūtis ir kt. (Jutte, 2005). Šiandien vis dar vyrauja Aristotelio įtvirtintas 5 jutimų modelis. Atlikto tyrimo duomenys taip pat patvirtina šią tendenciją.

Kvalifikacijos tobulinimo programos dalyvės įvardijo nuo trijų iki šešių ir daugiau pojūčių.

1 lentelė. Pojūčių įvardijimas ir jų svarba: tyrimo dalyvių požiūris

Pojūčių įvardijimas	Pojūčių hierarchija
Regėjimas, lytėjimas, uoslė	Regėjimas
Klausa, lytėjimas, rega, uoslė, intucija	Rega , nes daug ką suprantu ir kartais vertinu
Suvokimas, fiziniai pojūčiai, emociniai pojūčiai	Suvokimas ir regėjimas
Klausa, rega, girdėjimas, skonis, lytėjimas	Visi labai svarbūs, kad galėtume kompleksiskai ir visumiškai suvokti aplinką
Girdžiu, uodžiu, matau, liečiu, juntū oda, juntū pirštų galiukais, liežuviu	Energetinis pojūtis (emocinis) Fizinis – neišsirenku svarbiausio
Lytėjimas, sielos – dvasinis, regėjimas, kvapas, klausa, skonis	Dvasinis
Jausmai, klausa, uoslė, intucija, rega	Klausa: išgirsti, žinoti
Lytėjimas, uoslė, garsas, matymas, skonis, nuojauta	Visi
Daugiau nei keturi	Kiekvienam savaip
Lytėjimas, kvapas, regėjimas, skonis, intucija, jausmai, garsai	Lytėjimas
Šeši labai aiškūs ir begalybė kitų pojūčių kombinacijų	Lytėjimo , nes tai artumas, informacijos srautų pasikeitimas tarp abiejų objektų

Iš 1 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad nors daugumos tyrimo dalyvių suvokimas grindžiamas tradiciniu penkių pojūčių modeliu, tačiau juo neapsiribojama. Prie pojūčių priskiriamas suvokimas, emocijos, intucija, išskiriami ne tik fiziniai pojūčiai, bet ir dvasiniai, energetiniai. Pojūčių rangavimas pagal svarbą taip pat nėra vienareikšmis: tik 3 tyrimo dalyvės iš vienuolikos regėjimą įvardino kaip patį svarbiausią, o dviem pats svarbiausias yra lytėjimas (dažniausiai laikomas pačiu žemiausiu). Ir tai rodo, kad nėra savaime aiškaus, akivaizdaus, visiems vienodo pojūčių modelio.

Tačiau mokslininkai priskaičiuoja iki 33 pojūčių (Howes, 2013b). D. Howesas (2013b) teigia, kad nėra jokios būtinos priežasties teikti pirmenybę kokiam vienam moksliniam išskirimui, nes jutiminė patirtis ne tik fizinė, bet ir kultūrinė. Be to, pojūčių mokslas, kaip ir bet kuri kita mokslo šaka, yra nuolat peržiūrimas. Svarbiausia pripažinti bet kokios pojūčių hierarchinės sistemos priklausomybę nuo kultūrinio ir istorinio konteksto.

Ar pojūčiams turi įtakos rasė, tautybė, klasė, lytis? Ieškant atsakymų į šiuos klausimus išskiriamas atskiras tyrinėjimų laukas, kuris apibrėžiamas kaip suvokimo politika.

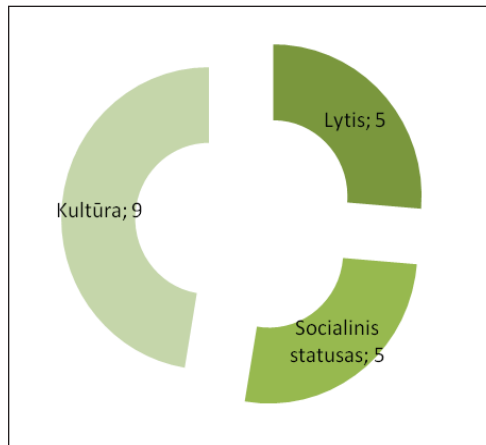
Mokslininkai, tyrinėjantys pojūčius skirtingose kultūrose, pripažįsta, kad pojūčių tvarka konkrečioje visuomenėje atspindi tos visuomenės tvarką (Taus-

sig, 1993, pgl. Howes, 2013b). Pavyzdžiui, Vokiečių istorikas Lorenzas Okenas XIX a. panaudojo 5 pojūčių modelį 5 rasėms ranguoti: europietis laikomas aukščiausia rase ir siejamas su regėjimo pojūčiu, kuris Vakarų kultūrose dažniausiai taip pat buvo laikomas aukščiausiu pojūčiu.

Pojūčių ryšys su socialinėmis klasėmis irgi yra akivaizdus. Pavyzdžiui, XIX a. buvo įteisinta samprata, kad „aukštoji“ kultūra reikalauja žemesnių jautimų slopinimo, nes lytėjimas buvo laikomas „žaliu“ / „neapdorotu“ / necivilizuotu suvokimo būdu, kuris būdingas žemesnėms klasėms. Tam, kad visuomenė taptų gerbiama, ji turi pakilti virš „gyvuliško“ kūno gyvenimo. Ir tai susiję su regėjimu bei klausa – geras skonis reiškė literatūros, tapybos, muzikos ir kt. išmanymą (Howes, 2013b).

Etninės grupės dažnai apibūdinamos per kvapą. Svetimos, „žemesnės“, „blogos“ siejamos su blogu kvapu, jos smirda, dvokia.

Taigi pojūčių analizė atskleidžia ne tik kultūrose esančias vertybes, bet ir galios ryšius visuomenėje – visuomenėje aukštesniais laikomi pojūčiai, siejami su tos visuomenės aukščiau vertinamais dalykais.

1 pav. Pojūčių įtakos sritys: programos dalyvių požiūris

Mokytojų kvalifikacijos tobulinimo programos dalyvių požiūriu, svarbiausia, turinčia įtakos pojūčiams suvokti, laikoma kultūra. Lyčiai ir socialiniam statusui suteikiama vienodai mažesnė svarba. Trys iš 12 apklausoje dalyvavusių mokytojų pažymėjo, kad visi šie aspektai yra vienodai svarbūs.

IŠVADOS

Apibendrinant „pojūčių posūkio“ pagrindines idėjas, galima išskirti keturis pagrindinius požiūrio į pojūčius principus, išryškėjusius pojūčių tyrinėtojų darbuose: visi pojūčiai svarbūs, nė vienas nėra svarbesnis už kitą; visi pojūčiai susiję vienas su kitu bei su aplinka; pojūčiai yra kultūriškai ir socialiai sąlygoti, o jutiminė patirtis visada išlieka unikali.

Remiantis socialiniu-kultūriniu požiūriu pojūčiais pagrįstas suvokimas negali būti apibrėžiamas tik kaip nervinė veikla, bet taip pat laikomas socialine veikla, kurią lemia kultūra. Kultūrų tyrinėjimas atskleidė, kad skirtingos kultūros išskiria skirtingus pojūčius ir suteikia jiems savitas prasmes. Todėl jutiminėje patirtyje susipina kultūrinės apraiškos, asmeninis patyrimas bei žmogaus fiziologija. Tačiau, kas – kultūra, asmeninė prasmė ar fiziologija – turi didesnę įtaką suvokimui, kiekvienu individualiu atveju skirtinga ir unikalu.

Šiuolaikinį požiūrį į pojūčius galima laikyti holistiniu požiūriu. Juo remiantis nėra išaukštinamas kuris nors vienas pojūtis, bet visi laikomi vienodai svarbiais, o tikrovėje dažnai patiriamais tuo pačiu metu. Todėl vis daugiau dėmesio skiriama tarpjutiškumui, t. y. ryšių tarp jutimų, jų sąveikos ir virsmo analizei. Paminėtos tokių studijų disciplinos yra antropologija ir istorija. Tačiau šiandien pojūčių studijos apima ir kitas disciplinas: sociologiją, estetiką, filosofiją, lingvistiką, komunikaciją, archeologiją, geografiją, edukaciją, meną, dizainą, religiją, negalią. Taigi tarpdiscipliniškumas laikomas svarbiausiu tokių studijų pamatu.

Kvalifikacijos tobulinimo dalyvių atsakymai į klausimus, keliamus pojūčių studijų metu, patvirtino principą, kad kiekviena jutiminė patirtis yra unikali, nors ir nulemta kultūrinio konteksto. Šis principas pasitvirtino ne tik unikaliose tyrimo dalyvių skirtingų pojūčių apibūdinimuose, bet ir požiūryje į pojūčių svarbą. Nors daugumos suvokimas grindžiamas tradiciniu penkių pojūčių modeliu, tačiau juo neapsiribojama – vieniems svarbiausiu išlieka regėjimas, kitiems svarbiausias yra lytėjimas, klausia ar dvasiniai pojūčiai.

Edukaciniu aspektu pojūčių studijos yra svarbios mokymuisi palankios aplinkos kūrimo prasme. Naujausiomis pojūčių geografijos tendencijomis, atskleidžiančiomis „multisensorinės atmosferos“ kūrimo prielaidas, galima pasinaudoti kuriant patirtimi pagrįstas mokymosi situacijas suaugusiems. Todėl galima manyti, kad pojūčių panaudojimo galimybės edukacinėje erdvėje plėsis, o mūsų suvokimas apie pojūčius bei jų reikšmę pakils į visiškai naują lygmenį.

LITERATŪRA

1. *Andragogo profesinės veiklos aprašas*. (2013). Prieiga per internetą: http://www.kpmpc.lt/kpmpc/wp-content/uploads/2014/01/Andragogo_profesines_veiklos_aprasas.pdf.
2. Classen, C., Howes, D., Synnott, A. (1994). *Aroma: The Cultural History of Smell*. London: Routledge.
3. Jutte, R. (2005). *A History of the Senses: from Antiquity to Cyberspace*. Cambridge: Polity Press.
4. Howes, D., Classen, C. (2014). *Ways of Sensing: Understanding Senses in Society*. Oxon: Routledge.
5. Howes, D. (2013a). The Social Life of the Senses. *Ars Vivendi Journal*, 3, 4–23. Prieiga per internetą: http://www.ritsumei-arsvi.org/uploads/publications_en/20/2013AVJ_no3_Howes.pdf.
6. Howes, D. (2013b). The Expanding Field of Sensory Studies. Occasional Paper at Sensory Studies. Prieiga per internetą: <http://www.sensorystudies.org/sensorial-investigations/the-expanding-field-of-sensory-studies/>.
7. Pocock, D. (1993). The Senses in Focus. *Area*, 25 (1), 11–16.

CONTEMPORARY TRENDS OF SENSES RESEARCH AND PRACTICE

Lineta Žilinskaitė, Asta Lapėnienė,

Summary

In the article idea of “sensory return to fashion” is discussed and actualized in the context of education. In the first part is given short overview of sensory use in mass culture. Then main scientific tendencies and principles of “sensory turn” are presented and the importance of social-cultural aspect of senses in daily experience, learning and researching is highlighted. Interdisciplinarity of “sensory turn” and the application of this approach in developing learning programs is also discussed in this article. In the second part contemporary scientific approach to sensory studies is linked to the research that was carried out during the qualification program for teachers at Vytautas Magnus University and main findings are presented.

Keywords: senses, sensory turn, sensuous geography, sensory experience, sensory studies.